

Розділ перший

Сміливість творити

Ми живемо в часи, коли одна епоха вмирає, а нова ще не народилася. Ми не можемо в цьому сумніватися, споглядаючи довкола, щоб побачити радикальні зміни в сексуальних звичаях, стилі шлюбу, сімейних структурах, освіті, релігії, техніці та майже всіх інших аспектах сучасного життя. А за усім цим стоїть ядерна загроза, яка іноді слабшає, але ніколи цілком не зникає. Щоб відчувати життя в цей період підвишеного стану, справді потрібна сміливість.

Перед нами стоїть вибір. Чи відступимо в тривозі та паніці, відчувши, що наші підвалини тремтять? Невже, паралізовані страхом втратити звичні гавані, ми прикриємо свою бездіяльність апатією? Якщо ми зробимо це, то втратимо свій шанс на те, щоб брати участь у формуванні майбутнього. Втратимо особливу рису людських створінь – можливість усвідомлено впливати на нашу еволюцію. Ми капітулюємо перед сліпим гігантом історії та втрачимо шанс сформувати майбутнє, сформувати справедливіше та гуманніше суспільство.

Або... може, ми наберемося сміливості, потрібної для того, щоб зберегти свою чутливість, усвідомленість і відповідальність перед радикальними змінами? Чи будемо ми свідомо брати участь, хоч яку за величиною, у формуванні нового суспільства? Я сподіваюся, що так, нашим вибором буде останнє, тому й візьму це припущення за основу.

Ми покликані зробити щось нове, протистояти спустошенню, проштовхнутися до лісу, де немає второваних стежок і з якого ніхто не повернувся, щоб провести нас. Це те, що екзистенціалісти називають тривогою небуття. Жити в майбутньому – означає стрибнути у незвідане, на це потрібна певна сміливість, яка не має прецедентів і яку мало хто усвідомлює.

1. Що таке сміливість?

Наша сміливість не буде чимось протилежним відчаю. Ми часто стикаємося з відчаєм, як, власне, кожна чутлива людина впродовж останніх кількох десятиліть у цій країні [*йдеться про США 1940-х – 1960-х років. – Прим. перекладача*]. Тому К'еркегор, Ніцше, Камю та Сартр проголосили, що сміливість – це не відсутність відчаю, а радше здатність рухатися вперед **попри відчай**.

Потрібна нам сміливість також не є просто впертістю – нам обов'язково доведеться творити [наш майбутній світ] разом з іншими. Але якщо ви не висловіте свої оригінальні ідеї, якщо ви не дослухаєтеся до свого ества, ви зрадите себе. Окрім того, ви зрадите нашу спільноту, не зробивши свій внесок у ціле.

Головна характеристика цієї сміливості полягає в тому, що вона вимагає зосередженості на центрі нашого власного ества, без якої ми почувалися б спустошеними. «Порожнеча» всередині відповідає апатії ззовні; а апатія, зрештою, призводить до боягузтва. Ось чому наша відданість має стосуватися завжди нашого власного буття, інакше жодна інша відданість не буде остаточно автентичною.

Окрім того, сміливість не варто плутати з нерозважливістю. Те, що бачиться сміливістю, може виявитися звичайною бравадою, спробою компенсувати підсвідомий страх та довести власну мужність, як це робили «круті» пілоти під час Другої світової війни. Підсумком такої нерозважливості є самовбивство або, що-

найменше, контакт голови з поліцейською палицею – обидва ці варіанти хтозна чи є продуктивними способами виявити сміливість.

Сміливість не є ані чеснотою, ані цінністю з-поміж інших особистих цінностей, як-от кохання чи вірність. Це основа для формування усіх інших чеснот та особистих цінностей. Без сміливості наша любов вироджується в просту залежність. Без сміливості наша вірність стає конформізмом.

Слово сміливість (*courage*) походить з того самого кореня, що й французьке слово *coeur*, яке означає «серце». Отож як серце, що перекачує кров до рук, ніг і мозку та забезпечує роботу всіх інших фізичних органів, так і сміливість є рушієм усіх психологічних чеснот. Без сміливості інші наші чесноти в'януть, перетворюючись лише на видимість чеснот.

Людам потрібна сміливість, щоб **створити буття й уможливити себе**. Утвердження себе, відданість чомусь – це важливо, якщо «я» хоче бути реальним. У цьому полягає відмінність між людьми та рештою живої природи. З жолудя виростає дуб завдяки природному процесу росту; без жодних зобов'язань. Так само кошеня стає котом на підставі інстинкту. **Природа і буття** тотожні в таких істот, як вони. Але чоловік чи жінка стають повноцінними людьми лише завдяки своєму вибору та відданості йому. Люди досягають цінності та гідності завдяки безлічі рішень, які вони приймають щодня. Ці рішення вимагають сміливості. Ось чому Пауль Тіллх каже про сміливість як про **онтологічну** якість – вона необхідна для нашого існування.

2. Фізична сміливість

Це найпростіший і найочевидніший вид сміливості. У нашій – американській – культурі фізична сміливість запозичує свою форму здебільшого з міфів про фронтір. Нашими прототипа-

ми були герої-першопрохідці, які взяли закон у свої руки, які вижили, тому що могли вихопити револьвер швидше за свого супротивника, які були насамперед впевненими в собі та могли витримати неминучу самотність у садибі за двадцять миль від найближчого сусіда.

Але суперечності в нашій спадщині з цього фронтиру одразу зрозумілі. Незважаючи на героїзм, який ця спадщина породила в наших предків, така сміливість тепер не лише втратила свою корисність, але й виродилася в жорстокість. Коли я був дитиною і жив у маленькому містечку на Середньому Заході, хлопчики мусили битися навулачки. Але наші матері мали інший погляд на це, тому часто було так, що спочатку хлопців за бійки вихваляли однокласники в школі, а потім – коли вони поверталися додому – за них же шмагали батьки. Це навряд чи ефективний спосіб формування характеру. Як психоаналітик, я знову й знову чую про чоловіків, чутливих у дитинстві та неспроможних навчитися підкоряти інших; які тепер живуть, упевнені в тому, що вони боягузи.

Америка – одна з найжорстокіших із так званих цивілізованих націй. Наш рівень убивств у тридцять разів вищий, ніж у країнах Європи. Важливою причиною цього є вплив отієї жорстокості родом із фронтиру, спадкоємцями якої ми є.

Нам потрібен новий вид фізичної сміливості, який не буде ані пов'язаний з насильством, ані вимагатиме від нас утвердження егоцентричної влади над іншими людьми. Я пропоную нову форму фізичної сміливості – використання тіла не для розвитку м'язів, а для виховання чутливості. Це означатиме розвиток здатності слухати тілом. Це буде, як писав Ніцше, навчанням думати тілом. Це буде оцінка тіла як засобу співпереживання іншим, як засобу для самовираження, як предмету мистецтва і як багатого джерела задоволення.

Такий погляд на тіло вже з'являється в Америці під впливом йоги, медитації, дзен-буддизму та інших релігійних психотехнік зі Сходу. У цих традиціях тіло не засуджується, а цінується як джерело виправданої гордості. Я пропоную для нашого розгляду саме це як вид фізичної сміливості, який нам знадобиться у новому суспільстві, до якого ми йдемо.

3. Моральна сміливість

Інший вид сміливості – це моральна сміливість. Люди, яких я знав або про яких чув, такі, що мали велику моральну сміливість, загалом ненавиділи насильство. Наприклад, Олександр Солженіцин, російський письменник, самотужки протистояв могутності радянської бюрократії, протестуючи проти нелюдського та жорстокого ставлення до людей у російських таборах. Його численні книги, зразок кращої прози сучасної Росії, волають проти знищення – фізичного, психологічного чи духовного – будь-якої людини. Його моральна мужність така виразна ще й тому, що він не ліберал, а російський націоналіст. Він став символом чесноти, яка загубилась у мінливому світі, а саме: цінність людини полягає в її людяності і не залежить від її політичних уподобань. Таким є персонаж Достоевського зі старої Росії (як його описує Стенлі Куніц). Солженіцин сказав про себе так: «Я радо пожертвував би своїм життям, якби це сприяло встановленню істини».

Після арешту він потрапив до в'язниці. Розповідають, що його роздягли і поставили перед розстрільною командою. Мета влади полягала в тому, щоб налякати до смерті, якщо психологічно не вдасться змусити його замовкнути, – кулі катів були холостими. Зламати Солженіцина не вдалося, і зараз він живе як вигнанець у Швейцарії, виконує там свою роль набридливої мухи та критикує інші країни, як-от Сполучені Штати, у тих точках, де

наша демократія, очевидно, потребує радикального перегляду. Поки існують люди з моральною сміливістю Солженіцина, ми можемо бути впевнені, що триумф «людини-робота» ще не настав.

Сміливість Солженіцина, як і багатьох людей моральної доблесті, виникла не лише через його зухвалість, але й через його співчуття до людських страждань, які він бачив під час власного ув'язнення в радянському таборі. Надзвичайно важливо (майже правило), що джерелом моральної сміливості є ідентифікація через власну чутливість до страждань ближніх. У мене виникає спокуса назвати це «сміливістю сприйняття», оскільки вона залежить від здатності людини **сприймати**, дозволяти собі бачити страждання інших людей. Якщо ми дозволимо собі побачити зло, будемо змушені щось з цим робити. Це істина, яку можна впізнати в кожному з нас, коли не хочемо втручатися, коли не хочемо ставити перед собою навіть питання про те, чи прийдемо на допомогу тому, з ким несправедливо поводяться, ми блокуємо своє сприйняття, закриваємо очі на страждання іншого, перестаємо співчувати людині, яка потребує допомоги. Отже, найпоширеніша форма боягузтва в наш час криється за твердженням «Я не хотів у це втручатися».

4. Соціальна сміливість

Наступний вид сміливості протилежний до щойно описаної апатії; я називаю його соціальною сміливістю. Це сміливість спілкуватися з іншими людьми, здатність ризикувати собою, сподіваючись досягти значущої близькості. Це сміливість вкладати себе впродовж певного періоду в стосунки, які вимагатимуть дедалі більшої відкритості.

Близькість вимагає сміливості, тому що ризику не уникнути. Ми не можемо знати від самого початку, як стосунки вплинуть

на нас. Це схоже на суміш хімічних речовин: якщо один із нас зміниться, зміняться обое. Чи будемо ми рости в самоактуалізації, чи це нас знищить? Єдине, в чому ми можемо бути впевнені, – якщо повністю увійдемо у стосунки на добро чи на зло, то не залишимося незмінними.

У наші дні поширилась практика уникати роботи над сміливістю, потрібною для справжньої близькості, перекладаючи проблему на тіло, роблячи це питанням простої фізичної сміливості. У нашому суспільстві легше бути оголеним фізично, ніж бути оголеним психологічно чи духовно – легше ділитися своїм тілом, ніж ділитися своїми фантазіями, надіями, страхами та прагненнями, які вважаються більш особистими. Коли ми ділимося чимось таким, то відчуваємо, що це робить нас вразливішими. Через такі сміховинні причини ми соромимося ділитися найважливішим. Тому люди припиняють «небезпечне» створення стосунків й одразу кидаються у ліжку. Адже тіло – це об'єкт, і з ним можна поводитися механічно.

Але близькість, яка починається і тримається на фізичному рівні, має тенденцію ставати фальшивою, і згодом ми бачимо, що тікаємо від порожнечі. Справжня соціальна сміливість вимагає близькості на багатьох рівнях особистості одночасно. Тільки так можна подолати особисте відчуження. Не дивно, що зустріч з новими людьми викликає і пульсацію тривоги, і радість очікування; тож коли ми заглиблюємося у стосунки, кожна нова глибина позначається якоюсь новою радістю та новою тривогою. Кожна зустріч може бути провісником невідомої долі, яка приготована для нас, але також стимулом до захопливої радості від справжнього знайомства з іншою людиною.

Соціальна сміливість вимагає протистояння двом різним видам страху. Це чудово описав один із раних психоаналітиків Отто Ранк. Перший страх він називає «страхом життя». Це страх жити

автономно, страх бути покинутим, потреба залежати від когось іншого. Це виявляється в потребі настільки повно зануритися у стосунки, що в людини не залишається жодного «я», з яким можна було б спілкуватися. Фактично, людина стає відображенням коханої людини, яка рано чи пізно стає нудною для партнера. Це страх самоактуалізації, як його описав Ранк. Ще приблизно за сорок років до днів емансипації жінок, Ранк стверджував, що такий страх був найтипівішим власне для жінок.

Протилежний страх Ранк назвав «страхом смерті». Це страх того, що інший поглине тебе, страх втратити себе та свою автономію, страх бути позбавленим незалежності. За словами Ранка, це страх, який найбільше асоціюється з чоловіками; тож вони намагаються тримати чорний хід відкритим, – щоб уможливити для себе поспішний відступ, якщо стосунки стануть надто інтимними.

Якби Ранк дожив до наших днів, то погодився б, що обидва види страху властиві – щоправда, у різних пропорціях – і чоловікам, і жінкам. Упродовж життя ми коливаємось між цими двома страхами. Це насправді форми тривоги, які підстерігають кожного, хто піклується про іншого. Але протистояння цим двом страхам і усвідомлення того, що людина зростає, не тільки залишаючись сама собою, а й проявляючи себе через інших, необхідне, якщо ми хочемо рухатися до самореалізації.

Альбер Камю у «Вигнанні і царстві» розповів історію, яка ілюструє ці два протилежні види сміливості. «Художник за роботою» – це розповідь про бідного паризького художника, який заледве міг знайти достатньо грошей, щоб купити хліба своїй дружині та дітям. Коли художник лежав на смертному ложі, його найкращий друг знайшов полотно, над яким працював митець. На полотні не було нічого, окрім одного слова, написаного в центрі нечітко та дуже маленькими літерами. Чи то самотній – бути самим собою, на відстані від подій, зберігаючи душевний спокій,